

Miroslav KINDL, *Ohňová dramata: střelný prach, ohňostroje a ohňostrůjné iluminace v evropském umění 1400–1750*, Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2024, 495 s. ISBN 978-80-88621-22-5.

Ohňostroje, ohňostrůjné iluminace a jiná umělecká představení využívající ohně a střelného prachu představují v českém prostředí málo prozkoumané téma. Přestože byl oheň a střelný prach neodlučně spjat s nejrůznějšími slavnostmi, které se mezi českými badatelkami a badateli těší dlouhodobé pozornosti, bývá jim v odborných knihách věnováno poměrně málo pozornosti. Většinou jsou shrnuty v rámci širšího popisu významných událostí, jako byly korunovace, církevní svátky nebo vítání panovníků, aniž by tvořily samostatný bod výzkumu.¹ Tuto skutečnost mění kniha vedoucího odboru starého umění Muzea umění Olomouc a vedoucího Arcidiecézního muzea Olomouc Miroslava Kindla, která byla vydána ke stejnojmenné výstavě, uspořádané v Arcidiecézním muzeu v Olomouci ve dnech 27. června až 29. prosince 2024, jako jeden „z výstupů dlouhodobého vědeckého projektu na téma raně novověkých festivit a propagandy“.² Jakožto první v tuzemsku se tato odborná publikace pokouší celistvě vyložit „příběh šíření střelného prachu a s tím spojeného rozvoje užívání pyrotechniky pro zábavní účely“ (s. 366). Navazuje přitom na řadu zahraničních výzkumů, zejména (ale nejen) německojazyčných autorů, a čerpá z rukopisů, kronik, starých tisků, archivních zpráv a obrazového materiálu.

Kniha je rozdělena – vyjma úvodu a závěru – na tři kapitoly. První kapitola, *Ohně bohů a předků*, uvádí čtenáře do počátku lidské spolupráce s ohněm, načež jej vede přes náboženské a symbolické ohně antického Řecka, Říma a různých náboženství (hinduismu, křesťanství, islámu a dalších) do staré Číny (a Japonska), které je právem vyhrazeno několik stran. Ty se zabývají předchůdci střelného prachu a jeho vznikem, první pyrotechnikou a jejím vojenským i zábavním užitím. Východní mnohaletá tradice zábavné pyrotechniky je posléze podtržena reflexí francouzského jezuitu, Pierra Nicolase Le Chéron d'Incarvilla (1706–1757), jenž ji srovnává s evropskou. V následující části jsou představeni evropští předchůdci střelného prachu, tedy především a zejména řecký oheň, a evropské přijímání (popř. též objevování) střelného prachu. Historický výklad o pyrotechnice pokračuje až do 14. století, kdy se dělostřelectvo již stalo pevnou součástí evropských armád. Vyprávění se tak odklání od pro válku určeného střelného prachu a nadále se již věnuje pouze

1 Barokní slavnosti jsou nedílnou součástí výzkumu zejména panovnické reprezentace, dvorské zábavy a církevních svátků. Srov. Jiří HRBEK a kol., *Panovnický majestát: Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*, Praha 2021; Kateřina FAJTLOVÁ – Miroslav KINDL (eds.), *Koně v piškotech: slavnosti na dvoře císaře Leopolda I.*, Olomouc 2017; Vojtěch POKORNÝ – Jiří MIKULEC – Petr BLÁŠEK, *Musica navalis: dějiny slavností a kultu sv. Jana Nepomuckého*, Praha 2022; Tomáš MALÝ, *Obrazy a rituál: římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury*, Praha 2019.

2 Citováno podle úvodního textu k výstavě URL:< <https://muo.cz/vystavy/ohnova-dramata/> >, [cit. 2. 9. 2025].

uměleckému ohni. V závěru kapitoly je čtenář jednak seznámen se základními aktéry ohňostrůjných představení; s raketami, ohnivými koulemi a koly, světlicemi, petardami, římskými svícemi, lankovými stroji nebo tzv. roji, a jednak s prvním zaznamenaným využitím střelného prachu pro zábavu v roce 1379.

Následující kapitola, *Ohně na pergamenu a papíře*, pojednává o evropských písemných a tištěných pramenech spojených s rozvojem zábavní pyrotechniky a o jejich autorech. První část kapitoly posuzuje přibližně osm rukopisů. Jako pravděpodobně nejstarší je zde uvedeno dílo *Bellifortis*, dokončené Konrádem Kyeserem (1366–po roce 1405) roku 1405, a jako nejmladší díla jsou představeny tři rukopisy puškaře a zbrojíře Friedricha Mayera von Straßburg z konce 16. století. Za zmínku rovněž stojí nejstarší český psaný pojednání od Vavřince Kříčky z Bitýšky (?–1570), zabývající se mimo jiné pyrotechnikou. Druhá část kapitoly zkoumá knihtisky, kterých je v knize zastoupeno nevyhnutelně mnohem více (okolo 16 děl a autorů) než rukopisů. A přestože se dle autora nejedná o úplný soupis rukopisů a knihtisků, jejich výčet je bohatý a rozbor více než přínosný. Kindl reflektuje vývoj textů, věnujících se převážně praktické rovině přípravy takovýchto produkcí, které pečlivě rozebírá, poukazuje na souvislosti mezi nimi a zasazuje do širšího kontextu. Ptá se po inspiračních zdrojích autorů a na jejich pozdější vliv, což souhrnně vytváří poutavý výklad o tomto ohnivém řemesle. Rozvoj písemné kultury spojený s pyrotechnikou navíc dokládá její rostoucí společensko-kulturní význam, a to je i důležitý motiv provázející celou knihu: ohňostrůjná a ohňové inscenace byly vysoce prestižním uměleckým žánrem, rovnající se divadelním hrám nebo hudebním koncertům. Spolu s nimi (hudbou, kulisami, herci atd.) pak oheň utvářel v duchu *Gesamtkunstwerku* velkolepá a na provedení náročná představení, jejichž kvalita dosáhla nejvyšší úrovně ve druhé polovině 17. století.

Těžiště knihy spočívá v kapitole *Hořící hradby, města a draci*. Zatímco v předchozích kapitolách byly hlavním námětem úvahy a návody, v této části se ke slovu dostává praxe – ohňostrůjná představení v rozmezí 15. až 18. století především středoevropských měst, která autor vybral podle „unikátnosti, modernosti a dalších přidáných hodnot a také na základě kvality dochovaných dobových svědectví“ (s. 22). Každé akci, podle kterých je kapitola členěna, Kindl věnuje zvláštní pozornost; pokaždé představuje dobový kontext události a dle dochovaných pramenů její průběh shrnuje a analyzuje. Důsledně přitom rozlišuje mezi skutečností a kýženým dojmem, jenž měl ohňostroj nebo ohňová inscenace v publiku vyvolat. V tomto směru tvoří důležitou oporu analýz dobová hodnocení diváků, jejichž výpovědi představují nejen nejvěrohodnější svědectví, nýbrž mnohdy poskytují také zajímavé technické detaily. V knize jsou vedle úspěšných provedení uváděny jak drobné chyby nebo neproběhlé produkce (kupříkladu vlivem nepřejícího počasí nebo špatného sestavení konstrukce atd.), tak i nejrůznější nehody, které se nevyhýbaly ani těm nejurozenějším: syn císaře Leopolda II. (1742–1792), Alexandr Leopold Habsbursko-Lotrinský (1772–1795), zemřel spolu s komorníkem a tělesným strážcem následkem výbuchu pyrotechniky, kterou

měl arcivévoda připravenou k přivítání císařovny přijíždějící na zámek v Laxenburgu. Tato nehoda mimo jiné dokládá upřímný zájem o toto nebezpečné řemeslo napříč společenskými vrstvami. Nebyla to nicméně šlechta, kdo stál u zrodu pyrotechnických produkcí určených pro potěšení. První představení se totiž odehrávala v kostele, kde se oheň stal efektní součástí poučných ztvárnění náboženských příběhů, a posléze ve městech, která toto pyrotechnické umění úspěšně přejala. Pozoruhodně dlouholetou tradici v tomto směru pořádalo město Norimberk, důležité centrum ohňostrújného umění. Jednalo se o tzv. festival *Schembarlauf*. Během těchto bujarých oslav v maskách bylo možné využívat též ohňových prvků, jež časem rostly co do velikosti a složitosti. Součástí byla například na saních tažená a pyrotechnikou osazená efemérní architektura. Ovšem takovéto oficiální a jiné svévolně pořádané akce s sebou nesly riziko požáru, na což města reagovala různými zákazy. Na tuto skutečnost Kindl poukazuje, přičemž prostřednictvím citace jedné norimberské vyhlášky ilustruje úsměvnou paralelu s regulacemi současnými. Scénicky jednoduché, byť mnohdy efektní měšťanské scénérie nicméně stále více přejímala aristokracie, která je s nastupujícím barokem přetvořila v exkluzivní nástroj důmyslné a propracované demonstrace svého postavení, přičemž v duchu doby plně využívala rozličných symbolů. Velkolepé a nákladné spektakly s přelomem 17. a 18. století ustupují a ve stále větší míře se na scéně objevovaly na dramatické zpracování méně náročné, tišší a mírnější ohňové iluminace doprovázené hudbou, které v produkci získávaly stále významnější místo. Představovanou kapitolu uzavírá právě takto koncipovaná událost, královský ohňostroj v Londýně z roku 1749, ke kterému zkomponoval Georg Friedrich Händel (1685–1759) slavnou *Music for the Royal Fireworks*.

V závěru knihy Kindl shrnuje, jak se ve sledovaném období proměnila podoba ohňostrojních produkcí (proti sobě staví inscenaci v Kasselu z roku 1596 s poslední analyzovanou akcí v Londýně), připomíná svůj badatelský záměr (představit příběh střelného prachu s jeho užíváním pyrotechniky pro zábavní účely) a celkové vymezí práce. Též zde doplňuje, jaké jiné inscenace opomenul (především italské a francouzské), a nastiňuje, jaké místo zaujímá pyrotechnika ve společnosti dnes. Konstatuje, že „[o]hňová *dramata patří minulosti*“ a vyjmenovává důvody (neekologičnost, nebezpečnost atd.), „*proč nemusejí, či dokonce nemají být součástí kulturní krajiny dnešního člověka.*“ Jejich nahrazování jinými formami světelných akcí (např. dronovými nebo laserovými show, videomappingem) na druhou stranu ovšem vede k eventualitě, že jako společnost „*ztratíme kus naší vlastní historie.*“ A proto Kindl tuto podnětnou aktualizaci uzavírá tvrzením, že „[d]obře *vymyšlené a co nejšetrněji provedené ohňostroje by měly zůstat součástí našeho života*“ (s. 368).

Zbytek knihy tvoří doprovodný obrazový materiál, soupis použité literatury a jmenný rejstřík. Barevné ilustrace, jež reprezentují notnou část celé knihy, vhodně korespondují s textem, neboť na sebe v patřičných částech vzájemně odkazují. V textu upozorňují na ilustrace bílá čísla na černém podkladu, čímž se odlišují od čísel poznámkového aparátu. Čtenář tak může rychle nalézt konkrétní ilustraci k vybrané pasáži textu, anebo listovat

ilustracemi, a k nim posléze dohledávat jednotlivá představení. Pohodlnou orientaci v knize umožňují po straně textu uvedená jména ohňostrůjců a písemností. Rovněž celkové grafické i fyzické provedení knihy si zasluhuje uznání, neboť je sama o sobě svým provedením takovým malým uměleckým dílem, což u odborných monografií nebývá zvykem. Knihu svázanou do pevných desek zdobí na přední desce historická alegorie ohňostrůjného řemesla; muže oděného v náležitých pyrotechnických předmětech, kvůli čemuž byl titul pravděpodobně umístěn pouze na hřbet knihy (podtitul se nachází na zadní desce). Provedení písma i kompozice textu nese nádech starého tisku a je otištěno na pro četbu příjemném béžovém papíru. Grafickou zvláštností je pak inverzní barevnost úvodu, závěru a názvů kapitol – ty jsou napsány bílým textem na celo-černých stranách. Po jazykové stránce je text čtivý, bohatý na poutavé citace překladů z angličtiny, francouzštiny, němčiny i italštiny, z nichž byla většina přeložena samotným autorem.

Publikace jako taková je zajisté přínosem. Ujímá se tématu dosud opomíjeného v české odborné literatuře, uvádí do problematiky ohňostrůjných a ohňových představení, rozepisuje se o jejich průběhu, autorech a přibližuje i řadu zajímavých dobových děl, které se tomuto umění věnovaly. Bohatý výčet událostí a jejich podrobný popis dává čtenáři konkrétní představu, jak takové akce probíhaly a jak se měnily se v čase. Badateli navíc nabízí jak užitečný komparativní materiál pro vlastní bádání, tak i inspiraci pro další výzkum. Je nicméně otázkou, zdali tento hutný popis v některých místech nezastiňuje interpretační rovinu textu. Tu by ostatně mohlo podpořit i další rozdělení třetí kapitoly, neboť chronologicky seřazené události samy o sobě vytvářejí nepřehledný seznam, který by v případě dalšího členění mohl čtenáři jednak pomoci v orientaci a jednak implikovat alespoň rámcový vývoj zkoumaného příběhu ohňů a ohňostrojů.

Bylo by rovněž zajímavé dozvědět se, jak autor hodnotí výzkumnou tradici, na niž navazuje, nebo se v závěru dočíst, jaké výzvy (vedle uvedených francouzských a italských představení) do budoucna v tomto tématu spatřuje. Nehledě na tyto úvahy se nicméně jedná o čtivou a pečlivou práci, jejíž nepopiratelnou hodnotou je rozbor předávání znalostí pyrotechniků a seznámení se s jejich autory, vznikání, udržování a proměny tradic měst, šlechtických rodů a panovníků, pečlivé analýzy jednotlivých představení, včetně uvádění do jejich historického kontextu či komplexních symbolických významů. To vše značí vydařené průkopnické dílo, otevírající nové výzkumné pole.

Mgr. Tomáš Konečný

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,

Univerzita Pardubice

tomas.konecny@student.upce.cz